Van Türküleri Üzerine Bir Deneme

Vefa Taşdelen

Özet

Van Türküleri Üzerine Bir Deneme: Türküler, halkımızın duygusal, zihinsel ve ruhsal yaşamının dolaysız ve yalın ifadeleridir. İnsanımız yüzlerce yıldan beri nasıl ağlamış, nasıl gülmüş, neleri sevmiş, nelerden nefret etmiş, hangi durumlar karşısında nasıl davranış biçimleri sergilemiş, nasıl yaşamış; türküler bu ve benzeri sorulara kısmen de olsa yanıtlar üretir. Türkülerin dokusunu, insanımızın tinsel yaşamı oluşturur. Onlarda halkımızın zihinsel alışkanlıklarına, algılama ve davranış biçimlerine varıncaya değin gündelik yaşamın dinamiğini oluşturan değerlere ulaşmak mümkündür. Bu çalışmada 44 adet Van türküsü, içerdikleri anlam ve yaşantı dünyasıyla okunmaya, yorumlanmaya ve anlaşılmaya çalışılacaktır. Belirtmekte yarar var ki, türküleri türkü yapan, onları üreten duygular, başka illerimizde ne ise, Van türkülerinde de odur: Sevgi, güzellik, murat, ayrılık, gurbet ve ölüm gibi temalar Van türkülerinde de ana temayı oluşturur. Van türkülerini, diğer illerimize ait türkülerden ayıran kendilerine özgü bir tarz, kendilerine özgü bir nitelik yoktur. Onları Van türküsü yapan, Vanlıların söylemiş ve üretmiş olmalarıdır. Türküler bize güzel bir dünya sunarlar. İçinde insanın ve insanlığın yaşadığı bir dünyadır bu. Doğruluk, dürüstlük, sevgi ve sadakat gibi insanın yeryüzüne getirdiği sıcaklık ve iyiliği öne çıkaran değerlere güçlü göndermeler vardır onlarda. İnsanın yeryüzüne getirdiği "insaniliği", "iyiliği" ifade etmek için söylenmişlerdir adeta.

Anahtar Sözcükler: İnsan dünyası, yaşantı, ifade, türkü, Van Türküleri.

Abstract:

An Essay on Folkloric Songs of Van: Folkloric songs are the first hand and unvarnished expressions of emotional, mental and spiritual life of our people. In a sense, folkloric songs produce, even partial, answers for how our people cried, how they laughed, what they love and what they hate, which kinds of behaviours they displayed against what conditions through centuries. The texture of folkloric songs is comprised of spiritual life of our people. In them, it is easy to reach mental habits of our people, types of understanding and behaviours they have, in short, it is easy to reach the values that form the dynamics of their daily life. In this study, 44 folkloric songs of Van will tried to be read, interpreted and understood in term of the world of meaning and life they include. It is better to say, the feelings that produce and form a folkloric song in a city is the same thing as what it is in the folkloric songs of Van: Themes such as love, beauty, expectation, separation, foreign land and death forms the main theme of folkloric songs of Van. There is no peculiar style, qualification that differentiates folkloric songs of Van from those of other cities. The thing that makes them belong to Van is they are sung and produced by people from Van. Folkloric songs give a beautiful world to us. This is a world in which human and humanity lives. There are strong references to values like righteousness, honesty, love and loyalty that put forth warmth and goodness brought into the earth by man. They sung as if they want to emphasise "humanity" and "goodness" taken to the world by human.

Key words: World of human, living, expression, folkloric song, folkloric songs of Van.

Giriş

Van türkülerinde öne çıkan temalar konusunda son zamanlara değin geniş çaplı, akademik nitelikli çalışmaların yapıldığı söylenemez.[1] Bunun nedeni, türkülerin bir metin olarak görülmemesi olabilir. Peki, türkülere de anlaşılması gereken birer metin olarak bakamaz mıyız? Onlar, bir metin olarak görülmeyi hak edecek anlam zenginliğine sahip değiller midir? Onları da, tıpkı bir roman gibi, tarihsel bir belge gibi okuyamaz mıyız? "Van Türküleri Üzerine Bir Deneme" başlığını taşıyan bu çalışma, Van Valiliği Yayınları arasından çıkan *Van Halk Müziğine Giriş* (*VHM* olarak kısaltılacak) ve Türkiye Radyo Televizyon Kurumu tarafından yayınlanan üç ciltlik *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi*'nde (*SEA* olarak kısaltılacak) yer alan Van türkülerinden hareket edecektir. Türküler, halkımızın duygusal, zihinsel ve ruhsal yaşamının yalın ifadeleridir. Nelere ağlamış, nelere gülmüş, neleri sevmiş, nelerden nefret etmiş, hangi durumlar karşısında nasıl tepkiler göstermiş, nasıl yaşamışız; bu soruların cevapları vardır onlarda. Türkülere bakarak halkımızın zihinsel alışkanlıklarına, algılama ve davranış biçimlerine varıncaya değin gündelik yaşamın dinamiğini oluşturan inanç ve değerlere ulaşmamız mümkündür. Türkülerde anlaşılması gereken bir anlam dünyası vardır. Bu, halkımızın oluşturduğu ve yaşattığı bir dünyadır. Türküleri anlamak, bu anlam dünyasını anlamak olacaktır. Bu denemede yaklaşık iki yüz civarında Van türküsü, içerdikleri anlam ve yaşantı dünyasıyla okunmaya, anlaşılmaya ve yorumlanmaya çalışılacaktır.

1. Türkülerin Dünyası

Cengiz Aytmatov bir romanında şöyle der: "Ne güzel türküler yakarmış eskiler! Her türkü kendi başına bir tarih sanki. Öyle içten, öyle canlı ki, insan türküyü yakanları, söyleyenleri karşısında, yanı başında görür gibi oluyor. Onlar gibi yaşamak, onların acılarına ortak olmak, onlar gibi sevmek istiyor. Daha yakından tanımak istiyor onları. O nesiller işte bu türkülerde, bu türkülerle yaşamaya devam ediyor." (Aytmatov, 196). Türkülerin geçmiş yaşantılardan izler taşıdığı, haberler getirdiği bir gerçektir. Ama onların şimdiki zamanda yaşayanlar açısından taşıdığı bir değer de vardır. Zira onları dinleyen ve icra eden her bir kişi, onların halini şimdiki zamanda kendi kişiliğinde, kendi varoluşunda yeniden yaşar, yeniden bulgular. Bu nedenle türküler sadece geçmiş nesillerin duyguları ve yaşantıları olarak görünmezler bize, asıl kendi duygu ve yaşantılarımızın ifadesi olarak görünürler.

Yeryüzündeki diğer halklar gibi bizim halkımız da zaman içinde kendi yaşam deneyimlerini, kendi birikimlerini, görüş, fikir ve kanaatlerini, yine kendi ifade biçimleri ile ortaya koymuştur. Nedir halkın ifade biçimleri? Atasözleri, türküler, masallar, fıkralar, bilmeceler, tekerlemeler, ninniler, maniler ve ağıtlar. Bunlar, belirli bir kişiye değil, halka ait ifadelerdir. Her birimiz "halk hikmeti"nin, "halk bilgeliği"nin ortaya çıktığı bu "ortak ifadeler" tarafından eğitilir, onların manevi dünyası tarafından kuşatılırız. Bu ifadeler güçlü bir aşı gibidir. Yaşamımız boyunca onların etkisi altında yaşarız; onları anımsar, yeri gelince anlatır, söz ve eylemlerimizde içerdikleri anlam dünyasına göndermelerde bulunuruz. Ortak akıl ve ortak duyunun ürettiği bu ifadeler, kişiliğimizi ve zihinsel yapımızı oluşturan temel eğitimin en önemli elemanlardır. Onları formal bir eğitim sonucunda öğrenmeyiz, onları bize öğreten hayatın kendisidir. Farkında olmadan öğreniriz, farkında olmadan onların dünyasına alışır ve aşina oluruz. Bu nedenle öğrenilen sıradan bir malumat değil, adeta bir varoluş bilgisidir, yaşam karşısında bir tutumdur.

---

[1] Son zamanlarda yapılan çalışmalar arasında Seyit Battal Uğurlu tarafından yapılan ve 2007 yılında baskısı gerçekleştirilen *II. Van Gölü Havzası Sempozyumu Kitabı*'nda yer alan "Van Türkülerinde Aşk, Ayrılık ve Memleket Sevgisi" başlıklı yazıyı sayabiliriz (Uğurlu, 359-367). "Van Türküleri Üzerine Bir Deneme" başlıklı bu çalışmamızın ilk hali *Dünyada Van* dergisinin 26. sayısında dipnotsuz olarak, *Beyaz Gemi* dergisinin Kasım 2007 tarihli ikinci sayısında ise dipnotları ile birlikte yeniden yayınlanmıştır. Çalışmanın bu son hali, bu iki yayının genişletilmesi ve yeniden gözden geçirtilmesiyle oluşturulmuştur. Denememiz, daha önce yayınladığımız "Türkü ve Mektup" başlıklı yazının bir devamı olarak da okunabilir. Söz konusu yazı için bkz. *Hece Edebiyat Dergisi Mektup Özel Sayısı,* yıl: 2006, sayı: *114, 115, 116*, s. 178-188.

Türküler, doğal, içten ve yapmacıksız söyleyişlerdir. Balta girmemiş ormanların arasından akıp gelen arı duru ırmakların gür sesi vardır onlarda. Kültürlenmenin değil, doğanın sesi vardır. Teknolojinin girmediği, haberleşmenin yıldırım hızına kavuşmadığı, kent yaşamının insanların içsel yaşantılarını karmaşık hale getirmediği zamanların sesi vardır. Yere ve göğe, yakına ve uzağa, toprağa ve suya, havaya ve ateşe, tuza ve ekmeğe günümüzdekinden farklı anlamların yüklendiği zamanların sesi vardır. Sınırlı bir zaman ve mekân içinde yaşamış (ne de olsa çağdaş insanın kendi mekânının dışına açılması, dünya ile bütünleşmesi, okuma ve izlemeleriyle eski zamanlara dönüşler yapması daha kolaydır), saflığını, doğallığını ve naifliğini yitirmemiş yüreklerin sesi vardır. Belirtmekte yarar var ki, türküleri halkın üretmiş olması, onların sanat değeri açısından düşük ve seviyesiz oldukları anlamına gelmez. Aksine türkülerde şiirsel ve sanatsal açıdan ileri söyleyişlere sık sık rastlanır.[2] Bu söyleyişler sanatsal olma iddiası taşımayan basit ve yalın, fakat bir o kadar da çarpıcı ve etkili söyleyişlerdir. Basit yaşantıların yalın ve içtenlikli ifadeleridir. Çoğu kez bir "anlatılamayan", "ifade edilemeyen", "paylaşılamayan" karşısında ortaya çıkarlar ve ifade edilemeyenlerin ifadesi, anlatılamayanların anlatılması, paylaşılamayanların paylaşılması olarak varlık kazanırlar. Bu nedenle, bir "giz"i dışa vurmanın güçlüğünü taşırlar çoğu kez. Nedir bu giz? Bir "dert"tir, Pir Sultan Abdal'ın bir deyişinde dile geldiği üzere, "kula gizli, fakat Allah'a ayan" olan bir öyküdür. Türküler, kısıtlı ve dar çevrelerin ifade biçimleri oldukları için, bu çevrelerde sevginin ve aşkın, derdin ve hüznün, gurbetin ve ayrılığın, hastalığın ve ölümün yaşanış biçimine tanıklık ederler. İnsanların yaşantı, davranış ve hareket serbestîleri, başkalarının bakışları ve kınayıcı tutumları karşısında daralır ve ifade kabiliyetlerini yitirir, bu şekilde açıktan yaşanamayanlar sembolik ifadelere kavuşur. Ve türküler, her zaman sırra aşina olandır.

Düğün, bayram ve kavuşma gibi sevinç; ölüm, ayrılık ve göç gibi hüzün vakitleri, türkülere ritimlerini kazandıran temel içsel duygu ve yaşantılardır. Onlarda yalnız hüzün yoktur, yalnız sevinç de yoktur; hüzün ve sevinç bir aradadır. Zira varoluşun kendisi böyledir ve türküler varoluşun tanığıdır.[3] Türkülerde değişik varoluş kesitleri dile gelir. Bu varoluşsal durumların her biri yaşam döngüsü içinde her bir insan için mukadderdir. İnsanlığın görüp geçirebileceği acı ve sevinçler, hiç kimseye yabancı ve uzak değildir. Dolayısıyla türküler tek bir ruh hali sunmazlar bize, olası bütün ruh hallerini sunarlar. Aynı yaşantı ve aşina ruh hali içinde gönülleri birleştirirler. Bu nedenle bir haber vermezler, bir bilginin aktarıcılığını yapmazlar, bir düşüncenin ya da felsefenin savunuculuğunu da yapmazlar; bunun yerine doğrudan bir ses ve anlatımla bir hali, bir duyguyu, bir anlamı paylaşırlar. Onları bir bilgi, bir düşünce olarak gördüğümüzde yanılırız; bize doğrudan bir hali, içsel bir yaşantıyı sunarlar ve biz de onları, yaşam deneyimlerimiz ve kendilerine olan aşinalığımız ölçüsünde anlarız.

2. Van Türkülerinde Öne Çıkan Temalar

Türküyü ortaya çıkaran, yüreği türkü söylemek için hazırlıklı hale getiren temel duygu, sevgidir.[4] Sevginin halleri, diğer illere ait türkülerde olduğu gibi Van türkülerinde de ana temayı oluşturur. Onda yalan ve hile yoktur. Sahih, gerçek ve içtenlikli bir yaşantıdır. O kadar kendisidir, o kadar kendisi ile doludur ki, içinde kendi saflığını bozacak hiçbir yabancı öğe taşımaz.

---

[2] İşte bu söyleyişlerden biri de Hüsamettin Subaşı'dan alınan ve Atakan Çelik tarafından derlenen, doğa ve yar sevgisine atıf yapan Erciş türküsünde ortaya çıkar: ileri söyleyişler vardır: *"Şu Erciş'in dağları / Gül kokuyor bağları / kirpiğimnen süpürem/ Sana gelen yolları"* (*VHM*, 136).

[3] *"Akşam odu yakamadım gazımı/ Doya doya sevemedim kuzumu/ Kadir Mevlam böyle yazmış yazımı"* veya *"Akşam oldu kaygı girdi canıma/ Yetim balam gel de otur yanıma/ Gel de otur ağlaşak biz yan yana"* diyen türkü ile *"Su kenarı pıtırlak le ana le ana/ At minderi oturak le ana le ana"* diyen türkülerin (*VHM*, 50-52) içerdikleri duygu, anlam ve insanlık hali doğal olarak birbirinden farklıdır, farklı olacaktır.

[4] Türkülerde, sevgi ile sevgisizlik arasındaki fark da ortaya çıkar: "Garipler mehlesi"ndeki durum şudur: *"Giderem dur diyen yok/ Halin nedir diyen yok"* (*SEA1*, 400). Sevgi yaşantısında ise şöyle bir ruh hali vardır:*"Gidersen uğur ola/ Gül çimen yolun ola"* (*SEA1*, 403).

Türkülerde görülen odur ki, sevenin yar karşısındaki konumu, ruh halini belirler. Ayrılık, gurbet, hasret, ümit, neşe hep sevgiye göre ve sevgiye oranla vardır. Yâre olan uzaklık acı ve ıstırap, yakınlık sevinç ve mutluluktur.[5] Kalp ona ayarlıdır, göz onu görmeye hazırlıklıdır, kulak onun sesini duymaya koşullanmıştır, dil ona söylemek için can atmaktadır, benlik onun karşısında kendi yerindedir. Bu hazır bulunuşluk, başkasına karşı bir sağırlığı, körlüğü, hissizliği, dilsizliği, kısaca ilgisizliği de getirir. Sevgilinin bir haberi, bir selamı ruh halini baştan sona değiştirmeye yeter de artar bile. Türküyü söyleyen, bu çekimin etkisi altında, uzaklık ve yakınlık durumunun yarattığı gelgitler içinde türküsünü söyler. Ama bazen öyle olur ki, yakınlık hali bile hasret duygusunu dindirmeye yetmez, kavuşmak da hasreti gidermez.[6] Bu ruh hali türküyü oluşturur, türkünün ortaya çıkmasına neden olur. Van türkülerine göre, sevgilisini yitiren kişi hayatının mihenk taşını yitirmiştir, sevincini ve ümidini yitirmiştir, mutluluğunu ve varolma nedenini yitirmiştir, yerini ve yurdunu yitirmiştir.[7]

Peki, nedir sevgi? Öncelikle güzelliğin eseridir, güzelliğin gönül üzerindeki tasarrufu, etkisi ve çekim gücüyle kendisine doğru oluşturduğu meyildir. Güzellik karşısındaki hayranlıktır. Güzelliğe eğilim duyma, güzelliğe varma ve onunla bir olma isteğidir. Güzele kavuşma ve güzelde kalma arzusudur. Güzelde yaşama ve varolma umududur. Sevgi, güzellik sevgisidir. Türküler, sevgiden önce işte bu güzelliği anlatırlar. Çünkü güzellik sevgiyi önceler. Her sevgi, bir güzelliğin ürünüdür, her sevgi bir güzelliğin sevgisidir. Sevgi, güzelliğin bilincidir, güzelliğin bedelidir, güzelliğin ölçüsüdür. Van türkülerindeki sevgi de öyledir, o da güzellik sevgisidir, güzelliğin sevgisidir, güzellik karşısında sevgidir, güzellikten dolayı sevgidir, güzellik kadar sevgidir. Bu anlamda güzellik, sevginin vatanıdır. Ama sevgi de güzelliğin vatanıdır. Güzelliğin olduğu yerde sevgi, sevginin olduğu yerde de güzellik vardır. Sevgi durumunun kaynağı güzelliktir. Bu nedenle aşk güzellikle birlikte başlar ve güzellikle birlikte son bulur.[8] Kişi, güzellik karşısında savunmasızdır. Onun için şu söylenebilir: "Elinde değildi."

Türkülerdeki tasvir, güzelliği, dinleyen için de hissedilir hale getirecek denli canlı ve güçlüdür.[9] Güzelliğin ifadesi güçlü olunca sevginin ifadesi de güçlü olur. Biz bir şeyin ne olduğunu çoğu kez onun kendisi ile değil, farklı biçimleri ile kıyaslayarak anlamaya çalışırız. Özellikle mesafeler ve uzunluklar böyledir. Van türkülerinde de, sevgi, kendisine yakın duy-

---

[5] Mustafa Dokumacı'dan alınan türküde şu mısralar yer alır*: "Çimen yeşil gül sarı/ Yitirdim nazlı yâri/ Yar orada ben burada/ Ağlarım zarı zarı"* (*SEA1*, 236). Yine bir başka türküde *"Men öleydim sevgilim/ Ne dün gördüm ne bugün"* der (*SEA1*, 366). Basit gibi görünen bu ifade, dün ile bugün arasındaki zamansal mesafeyi, sevgi hali açısından sanatsal bir duyarlılıkla yorumlar. Buna göre, dün ile bugün arasındaki zamansal mesafe, seven açısından ölümcül bir uzaklıktır.

[6] Özdemir Akşener'den alınan ve Mustafa Sarısözen tarafından derlenen Van türküsünde, *"Dizbediz otururken/ Hasret kaldım yar yüzüne"* der (*SEA1*, 238). Bu durum, Atakan Çelik'ten alınan Erciş türküsünde *"toprağın suya doymamsı"* eğretilemesi ile ifade bulur (*SEA1*, 371).

[7] Türküler en çok sevgiden ve ayrılıktan beslenir. Sevgi, türküler açısından öylesine merkezi bir değerdir ki, bir Van türküsünde şu şekilde yer alır: *"Sevdiğini alamayan/ Hiç evlendim demesin"* (*SEA2*, 718).

[8] Bundan şöyle bir sonuca da varılabilir: Kişi, güzellik karşısında savunmasızdır. Hüsamettin Subaşı'nın derlediği Erciş türküsünde güzellik karşısındaki çaresizliğe, "suçsuzluğa" atıf vardır (*VHM*, 107).

[9] Gürbüz Tüfekçi'den Muzaffer Sarısözen'in derlediği bir türküde *"Yar bir güzel baktı da geçti"* der (*SEA1*, 420). Hüsamettin Subaşı'dan alınan Erciş türküsünde göz, yalın ifadelerle öyle güçlü bir şekilde betimler ki, neredeyse bizim için de görünür hale gelir: *"Su gelir taşa değer/ Kirpikler gaşa değer"* (*SEA1*, 172). Baki Baran'dan alınan Erciş türküsünde geçen "Kollarım dolandı saça" mısraı da, aynı basit fakat güçlü çağrışımı ortaya koyar. Mehmet Bülbül ev Hüsamettin Subaşı'dan alınan "Menşure Hanım" olarak bilinen türküde ise "Menşure Hanım" tipi, tüm uçarı ruh hali içinde canlı bir kişilik olarak ortaya çıkar. Yârin güzelliğini anlatmak için çeşitli benzetmelerden ve söz sanatlarından yararlanılır. Yar "servi boylu", "kalem kaşlı", "sırma saçlı"dır (SEA2, 545). Onun güzelliğine övgü bağlamında başka ruh hallerini yansıtan ifadelere de yer verebiliriz. Sadettin Kutlu'dan Muzaffer Sarısözen tarafından derlenen türküde *"Ele bir yar sevmişem/ Her gören ona bakar"* der (*SEA2*, 621). Bu mısralarda, türküyü söyleyen kişinin mutluluğu ve kıvançlı hali hissedilir. Sevgilinin güzelliğine övgü bağlamında, aynı türküde *"O süsem o sünbül o gül o bağındır/ O inci o mercan beyaz gerdanındır"* der. Sevginin yaşanması bağlamında canlı ve renkli betimlemeler de ortaya çıkar: *"Pencereden bakıyor/ Kitap almış okuyor/ Perçemine yağ sürmüş/ Yel estikçe kokuyor"* (*SEA2*, 645).

gularla kıyaslanır. Kıyas mantığının temelinde şu ilke vardır: Ancak benzer olan, aynı türden olanlar (nesneler, durumlar, değerler, görüşler, bilgiler) karşılaştırılabilir, birbiriyle kıyaslanabilir. Van türkülerinde de yar sevgisi, ana baba sevgisi, kardeş sevgisi ile karşılaştırılır.[10] Bu karşılaştırma onlardan birinin değerli, diğerinin değersiz olduğu anlamına gelmez, aksine ikisinin de birbiriyle karşılaştırılabilecek, kıyaslanabilecek denli değerli olduğu anlamına gelir.

Sevgi, en iyi sevginin halleriyle anlaşılır.[11] Bu ifade biçiminde yaşama tarzları, inançlar, giyim kuşam biçimleri, ortamın mekânsal özellikleri, adetler, töreler iç içe geçerek türküde yeniden ifade imkânı bulur. Çeşme başı, bahçe, kıyı köşe sevginin yaşandığı mekânlar, sevginin mekânlarıdır. Ancak bir göz, bir kulak bu sevgiye çoğu kez baştan sona eşlik eder. Bu nedenle sözün sessizce söylenmesi, sevginin gizlice ifadesi gerekir. Üçüncü göz, üçüncü dil, her zaman bir söylenti çıkarmak ve yaymak için hazır beklemektedir.[12] Zira çoğu kez bir kınama ve ayıplama sahnesidir sevginin sahnesi. Gizli göz, gizli kulak; kötü bir karakter, engelleyici bir güç olarak sahnedeki yerini alır.

Sevginin hallerinden biri de ayrılık halidir. Yâre gitmeyen yol, yardan uzaklaştıran gurbet, türkülerdeki acının kaynağını oluşturur. Sevgi ve güzellik her zaman beraberinde ayrılık korkusunu da getirir. Sevgi, toprağı sıla, mesafeyi ayrılık yapmaya eğilimlidir. Sevginin olmadığı yerde ayrılık da yoktur, ayrılığın acısı da yoktur.[13] Gurbet, ayrılık ve hasret hep sevgiden dolayı vardır. Ayrılık sevgiden ötürü ayrılıktır, hasret sevgiden ötürü hasrettir.[14] Gurbet, sevgiden ötürü bir ayrılık yeridir, bir acı ve kasvet yeridir, bir gariplik ve mahzunluk yeridir. Türküyü söyleyen, nice dertler çekmiştir, bu dertler kendisini yıpratmamış, yaşama gücünü kesmemiştir; ama ayrılık, işte o, dayanma ve direnme gücünü tüketmiştir (*SEA3,* 200). "Yurt" gurbetin olmadığı, insanın garip kalmadığı, yalnızlık ve sıkıntı çekmediği bir yerdir. Gurbette, toprak "yurt" olmaktan çıkar.[15] Gurbet varsa ayrılık vardır, gurbet varsa hüzün vardır, gurbet varsa çaresizlik vardır, gurbet varsa gariplik vardır. Gurbet mesafedir, uzaklıktır, erişememe ve varamama halidir. Artık "dağ" ermeyi erişmeyi zorlaştıran bir engel konumundadır. Bu haliyle "murada erme"nin önündeki engeldir. Türküde dağ varsa, o, insana dinginlik veren, yüce duygular esinleyen bir görüntü değil, kavuşmaya giden yolun önündeki engeldir.[16] Bazı

---

[10] Yârin anadan babadan daha sevgili ve daha şirin olduğu yönünde söyleyişlere rastlanabilir: *"Ne anadır ne baba/ Hepsinden yar şirindir"* (*VHM,* 65). *"Anadan atadan yar şirin olur."* (*VHM,* 67). Bir başka türküde de yar sevgisi kardeş sevgisi ile kıyaslanmaktadır: *"Ele bir yar sevmüşem/ Yedi gardaşa değer"* (*SEA1,* 172).

[11] *"Gel beri yar gel beri/ Sen meni ettin deli/ uyku girmez gözüme/dönüp yüzüme bakmaz"* (*SEA1,* 381).

[12] *"Yavaş söyle köşelerde âdem var"* nakaratının sıkça geçtiği Mehmet Bülbül ve Mustafa Dokumacı'dan Mehmet Özbek tarafından derlenen Erciş türküsünde sevginin gizli yaşanma biçimine atıf vardır. Saatçı Hüseyin Akyol'dan alınan ve Muzaffer Sarısözen tarafından derlenen Van türküsünde ise şu ifadeler geçer: *"Bahçanın kapısın açtım/ Sandım ki cennete düştüm/ Yar ile tenha buluştum/ Bir gül aldım yanağından"* (*VHM,* 165).

[13] Abdurrahman Ceberut'tan Mustafa Sarısözen tarafından derlenen Van türküsünde, *"Aman şimdi yaman şimdi/ Dağlar başı duman şimdi/ Güzel sevmek çok hoş amma/ Ayrılması yaman şimdi" der* (*SEA1,* 130).

[14] Ayrılığın sevgiden ötürü olduğunu ifade eden çeşitli türküler vardır. Bir Bayburt türküsünde *"Ayrılık senden olur"* der (*SEA2,* 520). Sevgi yaşantısının ileri derecede bir acı olarak ortaya çıktığı Van türkülerinden biri olan Hamdi Polatoğlu'ndan Mustafa Hoşsu tarafından derlenen "Urfa'ya Paşa Geldi" isimli türküde ayrılık halinin insan ruhunda açtığı derin yara dile getirilir. Ayrılık acısının eğlence hali ile kontrast oluşturarak ortaya çıktığı bu türküde, sevgiden kaynaklanan elem, kendi ruh hali içinde ifade bulur: *"Urfa Urfa içinde/ Kavruldum yağ içinde/ Ellerin yâri gelmiş/ Bizimki yok içinde"* (*SEA2,* 755). Zor olan, acı veren, sevip de murat alamamaktır. Mustafa Dokumacı'dan Hüsamettin Subaşı'nın derlediği türküde şu ifadeler geçer: *"Sevdim murat almadım/ O da bana zor geldi."* (*SEA2,* 793).

[15] *"Garibem vatanım yoktur/ Elimden tutanım yoktur/ Düşmüşem gurbet ellere/ Arayıp soranım yoktur."* (*SEA1,* 93). *"Kalmışam gurbet ellerde/ Halin nedir diyenim yok"* (*SEA1,* 130).

[16] Hüsamettin Subaşı'dan alınan türküde bu durum şu şekilde geçer: *"Aramızda dağlar var/ Ben sana nasıl erim."* Türkünün devamında, sevgideki kesin seçicilik zayıf kalır. O değil bir başkası da olabilir, ama türküyü söyleyen onun olmasını istemiştir: *"Bana göre yar mı yok/ istedim ki sen olaydın"* (*SEA1,* 108). Bu bir pervasızlık ve meydan okumadır. Oysa sevgi, meydan okumayı istemez. Hep çekingen, korkulu ve kaygılı bir tutumla ortaya çıkar. Bu nedenle "bana göre yar mı yok" deme gereksinimi duymaz. Bu da, bu meydan okuyucu tutum, sevginin yeterli derecede olgunlaşmadığının bir ifadesi olduğunu gösterir. Ama *"Bana göre yar mı yok"* ifadesi bir "gözünü korkutma", bir tür "şantaj" olarak da değerlendirilebilir.

durumlarda, sözgelimi maddi koşulların elvermemesi halinde, yoksulluk da, tıpkı dağ gibi bir engel olarak araya girer ve "murat alamama" durumu ortaya çıkar. Murada erme, yüreğin kendi yerine ulaşması ve kavuşmanın gerçekleşmesidir. Murada erememe durumunda ise bir tür kendi ekseninden uzaklaşma, tanımını ve sınırını yitirme hali söz konusudur. Murada eremeyenler, dünyadan muradını alamayanlar,[17] denilebilir ki, bu dünyada kendi yolunu bulamamış, kendi yerine kavuşamamış, bir yersizlik-yurtsuzluk hali içinde sürgünde yaşar gibi yaşayanlardır.[18]

Sevgi bir haldir. Onun yaşantısı, sevinci ve hüznü tüm boyutlarıyla türkülere yansır. Sadece mutluluk değildir sevgi, acıdır da. Hatta türkülerde sevinç ve mutluluk öğeleriyle değil, daha çok elem ve keder cephesiyle ortaya çıkar. Zira sevgi hep kavuşma ile bitmez. Kavuşma ile bitse de çoğu kez zahmetli bir yol yürümek de gerekir. Belki de aşkı yücelten bu yolu yürümekteki zorluktur. Türkülerde ortaya çıkan aşk acısı daha çok kavuşamama halini anlatır. Sevdiğine varamamak, sevdiğini alamamak, yeryüzündeki yerine ulaşamamak türkülerde ortaya çıkan yaslı havanın nedenlerinden birini oluşturur (*VHM*, 236).[19] Bu anlamda sevginin şanssızlığa uğradığı durumlar vardır. Sevginin sınandığı durumlar vardır. Sevgi ne kadar sevgidir, nereye kadar sevgidir, hangi durumlarda sevgidir, hangi koşullarda sevgidir; sevgi yaşantısı, bu sorulara bir karşılıktır. Herkes kendi sevgisi ile bu soruları yanıtlar. Sevgiden dönme sevginin sınanma noktalarından biridir. Türkülerde "iki yar sevme" olarak ifade bulan durum da sevginin sınanma noktalarından biridir.[20] Bir de şanssız âşıklar vardır. Onlar farklı bir durum karşısındadır. Sevgili güzeldir ama yüreği demir gibi serttir. İşin kötüsü türküyü yakanda bir zaman bilinci de uyanmıştır. Buna göre, zaman gelip geçmektedir ve yârden ayrı geçen zaman ziyandır, yaşanmamıştır.[21] Ama sevgide iyileştirici, şifa verici bir güç de vardır. Sevginin anlamlarından biri de "şifa" verici olmasıdır. O hastalıkları iyileştiren bir ilaç, yaraları iyileştiren merhem gibidir (*VHM*, 143). Bir de sevip alamayanlar, sevdiğine kavuşamayanlar vardır. Bu da sevginin uğrayabileceği şanssızlıklardan biridir.[22]

Memleket sevgisi de Van türkülerinde yer bulur. Memleket, kişinin doğup büyüdüğü, içinde dilini ve kültürünü kazandığı coğrafyaya aitliği anlamına gelir. Kişi bu aidiyet duygusu ile yaşadığı mekâna bağlıdır ve artık orayı güzel, değerli, vazgeçilmez görmeden ve kendisine karşı hasret duymadan edemez.[23] Gurbetçiler kendi bölgelerini, il ve ilçelerini, hatta köylerini "memleket" diye adlandırırlar. Bu durumda "nerelisin" sorusu, "memleket neresi" şekline dönüşür.[24] Yalnız fakirliğin, yokluğun, gurbetin ve ayrılığın acısı değil bolluğun, bereketin,

---

[17] Atakan Çelik'ten alınan türküde bu her iki duruma da göndermeler vardır: *"Bir yiğit de sevdiğini alamazsa/ Onun ömrü sökülür gider"* (*SEA3*, 200).

[18] Kaynak kişisi ve derleyeni Hüsamettin Subaşı olan Van türküsünde bu duygu dile gelir, yalnız bir farkla: Türküyü yakan sevgilisine bir armağan vermek ister. Böylece verdiği armağanın sevgiliye olan yakınlığından mutluluk duyacaktır: *"Mendilim sende kalsın/ Sakla koynunda kalsın/ Ben murat almamışam/ Mendilim murat alsın"* (*VHM*, 122).

[19] Mehmet Bülbül'den alınan Erciş türküsünde "eşittim yar evlenmiş/ Diz çökerek ağladım." (VHM, 172). "Yeri yeri duman kar geldi/ Dar sokaktan yar geldi/ Sevdim murat alamadım/ O da bana zor geldi." (VHM, 193). "Zilan dersi de bükülür gider/ Zülfü gerdana dökülür gider/ Bir yiğit de sevdiğini alamazsa/ Vallah onun ömrü sökülür gider." (VHM, 238).

[20] Hüsamettin Subaşıdan alınan Erciş türküsünde *"İki yar sevenleri / Hançer ile vurmalı"* ifadesi geçer (*VHM*, 50).

[21] *"Kapıları demirdendir yürü yürü yandım oy oy/ Giden gün ömürdendir Gülcan öldürdün meni/ Özün güzel şen amma yürü yürü yandım oy oy/ Üregin demirdendir Gülcan öldürdün beni"* (*VHM*, 129).

[22] Mehmet Bülbül ve Mehmet Koç'tan alınan ve Yaşar Doruk tarafından derlenen Erciş türküsünde *"Bir zalım aldı gülümü"* ifadesi geçer (*VHM*, 54).

[23] *"Bizim eller ne güzel eller/ Söylesin şirin diller/ Oynasın koç yiğitler/ Bizim eller ne güzel eller"* (*SEA1*, 170).

[24] Saadettin Kutlu'dan alınan ve Muzaffer Sarısözen tarafından "Bizim Eller Ne Güzel Eller" başlıklı türküde memleket sevgisi şu şekilde dile gelir: *" Bizim eller ne güzel eller / söylesin şirin diller/ Oynasın koş yiğitler/ Oh bizim eller ne güzel eller."* (*VHM*, 76). Atakan çelikten alınan Van türküsünde ise memleket sevgisi şu şekilde dile gelir: *"Erdiş'in düzünde çiçekler biter/ Ağyol'un hasreti burnumda tüter/ Sıladan ayrıyam içim kan gider/ Vallah yeter felek yeter çektiğim yeter"* (*VHM*, 238).

zenginliğin neşesi ve sevinci de yansır türkülere ve bu varlık durumu memleket sevgisi ile bağdaşmış halde bulunur. Memleket, bolluğu, doğal güzelliğiyle olduğu kadar mutfak lezzetleri ile de eşsizdir. Van türkülerinde Van mutfağının zenginlik ve güzellikleri, kendine özgü lezzetleri de ifade bulur.[25]

Van türkülerinde ifade bulan temalardan bir diğeri de dostluktur. Dostluk, insanlar arasındaki derin bir bağdır. Karşılıklı yarar-çıkar ilişkisi gözetmez. Dost kişiye en yakın olandır. Bu nedenle insan kendisini tanımaya, en yakından başlar. Türkülerde ortaya çıkan fikir, dostluğun yalnız iyi günlerle sınırlı kalmaması, kötü günde de sürmesinin gerektiği yönündedir. Aksi halde, sadece iyi günde dost olan kişi, gerçekten dost olmamıştır. Sadece iyi günde iyilik eden kişi, gerçekten iyilik etmiştir. Yalnız iyi günde arayıp soran kişi, gerçekten arayıp sormamıştır. Ama şu da bir gerçek ki, insan kötü günde, iyi günde olduğundan daha çok ihtiyaç duyar dosta. Bu nedenle "kötü gün" dostluğun sınav verdiği ender günlerden biri olarak ortaya çıkar.[26]

Türkülerde yer alan temalardan biri de doğa sevgisidir. Bir yaşantı mekânı olarak doğa, türkülere yansır. Bu yansıma ile birlikte fiziksel evren, insanın anlam, değer ve duygu alanına dönüşür. Doğanın güzellikleri, baharı yazı, güzü ve kışı türkülerde yer alır. Denilebilir ki, yalnız insan güzelliği değildir türkülerde ortaya çıkan, tabiatın güzelliği de türkülere yansır. Bu anlamda gölün, dağların, bereketli bağ ve bahçelerin güzelliği türkülerin esin kaynağıdır.[27] Doğa, insanın tüm varlığı ile kendisine sığındığı, sunduğu imkânlarla varoluşunu şekillendirdiği bir yerdir. Bu haliyle yalnız fiziksel bir mekân değil, içinde insanın kendi halini ve insanlığını yaşadığı manevi bir ortamdır da. Türkülerde tabiat güzelliği geniş bir yer tutar. Burada bir hususa daha dikkat çekilebilir: Doğa, yalnız dış dünya anlamında geçmez türkülerde, insanın kendi doğası olarak da geçer. Bu doğa, en açık şekli ile sevgidir. Türkülerde, bu doğaya uygun bir yaşam biçimine eğilim vardır. Bu eğilim yer yer tensel tutkulara güçlü göndermelerde de bulunur, bu yönde imalar da taşır.[28] Bu, "bal ile tuzun" bir arada bulunmaması kadar doğal bir şeydir. Bu nedenle sevginin içtenliğini, saflığını bozan bir tutum olarak görülemez.

Gelip geçicilik, fanilik de Van türkülerinin dünyasında yer alır. "Devran sürmek", bir anlık, bir mevsimliktir. Devran, dönüp dolaşıp sona erer. Sonunda yel vurur sel götürür (*SEA2*:530). Dolayısıyla hayat, sürekli dimdik ayakta durmaya uygun değildir. Böyle bir yetkinlik, insanın doğasında yoktur. Bu nedenle türkülerde bir "hüzün" de vardır. İnsan her ne kadar murat almaya, sevgisini yaşamaya, kavuşmaya, gün görmeye doğru meyil etse, bunun için çalışıp çabalasa da, sanki onun ayaklarını kaydıran, geriye doğru çekip duran bir güç vardır. Bu güç onun yeryüzünde bulunuş gerçekliği ile alakalıdır. İnsan yeryüzüne, en güçlü bağlarla bağlandığı zaman bile, ölümlü bir bağla bağlanır. Fanilik bilinci tüm eylem ve ruh halle-

---

[25] Mehmet Kürşat'tan alınan ve Salih Turan Tarafından derlenen Van türküsünde şu ifadeler geçer *"Çatlağuş evelik bişende bişende/ Ne hoş olur yiyende yiyende yiyende/ Balıklar tendirde tendirde tendirde/ Lale gibi gızarmış gızarmış gızarmış/ ...Ayran aşı çanakta çanakta çanakta/ Ne hoş olur yiyende yiyende yiyende"* (*VHM*, 123).

[26] Zeynep Mertten alınan ve Ramazan Mert tarafından derlenen Başkale türküsünde, kötü gününde dostlarını sınama talihsizliği yaşayan bir kişinin duyguları vardır: *"Evimizde duman türer/ Sesim bülbül olmuş öter/ Bu yaşta çektiğim yeter/ Bırak gideyim ay dostlarım."* Türkünün ikinci dörtlüğünde bu duygu daha da açık bir şekilde ortaya çıkar: *"Başkale'nin dağı duman/ Dostlarım var hepsi yalan/ İyi günde can dostları/ Kötü günde oldu düşman."* (*VHM*, 108).

[27] Mustafa Solmaz ve Mehmet Kürşat'tan alınan ve aynı kişilerce derlenen bir Van türküsünde, Van'ın doğa güzelliklerine gönderme vardır: *"Edremit'in bağları/ Ne hoş olur yazları"* (*VHM*, 125).

[28] *"Çıranın burnunu kes (koy çıra yansın)/ Lebi koy lebler üstüne (dilber oyansın)/ Giden ay dutulur mi (goy çıra yansin)/ Bala duz gatilir mi (dilber oyansın)/ Bu uzun gecelerde (goy çıra yansın)/ Yalağuz yatılır mi (dilber oyansın)"* (*SEA1*, 233). Ahmet Özkan'dan alınan ve Muzaffer Sarısözen tarafından derlenen "Ala Boz Dumanlı Şahım Karlı Dağları" başlıklı Van türküsünde, aynı şekilde Mehmet Bülbül ve Mustafa Dokumacı'dan alınan, Yaşar Doruk ve Ahmet Çakır tarafından derlenen Erciş türküsünde de aynı tensel duygulara göndermeler vardır (*VHM*, 51, 55).

rine eşlik eder. Sevinç, neşe ve mutluluk, bu bilinçle çarpılmış bir şekilde ortaya çıkar. Böylece ayrılığın yanına yerleşen bir başka varoluşsal durum vardır: ölüm. Peki, bunlardan hangisi daha yeğdir, hangisi daha iyidir, diye sorulacak olursa, onun da cevabı da vardır türkülerde: *"Ölüm Allah'ın emri/ Ayrılık olmasaydı."*

Sonuç:

Van türkülerinde ortaya çıkan insanımızın yaşam dünyasıdır. Türküler bir soruyu cevaplarlar: İnsanlarımız nasıl yaşıyor, neleri sevip nelerden nefret ediyor? Nasıl seviyor, nasıl inanıyor? Türkülerin dokusunu, insanımızın tinsel yaşamı oluşturur. Türküleri türkü yapan, onları üreten duygular, başka illerimizde ne ise, Van türkülerinde de odur: Sevgi, güzellik, murat, ayrılık, gurbet ve ölüm gibi temalar Van türkülerinde de karşılığını bulur. Van türkülerini, diğer illerimize ait türkülerden ayıran kendilerine özgü bir tarz, kendilerine özgü bir nitelik yoktur. Onları Van türküsü yapan, Vanlıların söylemiş ve üretmiş olmalarıdır. Türküler bize güzel bir dünya sunarlar. İçinde insanın ve insanlığın yaşadığı bir dünyadır bu. Doğruluk, dürüstlük, sevgi ve sadakat gibi insanın yeryüzüne getirdiği sıcaklık ve iyiliği öne çıkaran değerlere güçlü göndermeler vardır onlarda. Öyle ki, insanın yeryüzüne getirdiği "insaniliği" ifade etmek için söylenmişlerdir adeta. Ve bu insanı mutlu eder, gururlandırır, tıpkı Nazım'ın şu dizelerinde olduğu gibi: *"Bu dünyada yiyip içtiklerimin,/ gezip tozduklarımın,/ görüp işittiklerimin, dokunduklarımın,/ dokunduklarımın, anladıklarımın hiçbiri, hiçbiri,/ beni bahtiyar etmedi türküler kadar."* (Nazım Hikmet, 61). Çünkü türkülerimiz, "Ana sütü gibi pak, ana sütü kadar temizdir"dir, doğal ve besleyicidir. Ama aynı zamanda bir annenin sütü gibi manevi bir gıdadır da. Anne sütü nasıl ki bebeği bir kişiye sıcak duygularla bağlıyorsa, türküler de işte öylece toprağa, kültüre, insanlığa bağlar insanı, vatan diye, sevgi diye, sevgili diye, hasret diye.

Kaynakça:

Aytmatov, Cengiz (1993). *Gün Olur Asra Bedel* (Çev. Refik Özdek). İstanbul: Ötüken Yayınları.

Hikmet, Nazım (1997). *Son Şiirler*. İstanbul: Adam Yayınları.

(*SEA 1*) *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 1*, (2000). Ankara: Türkiye Radyo – Televizyon Kurumu Müzik Dairesi Başkanlığı Yayınları.

(*SEA 2*) *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 2*, (2000). Ankara: Türkiye Radyo – Televizyon Kurumu Müzik Dairesi Başkanlığı Yayınları.

(*SEA 3*) *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 3*, (2002). Ankara: Türkiye Radyo – Televizyon Kurumu Müzik Dairesi Başkanlığı Yayınları.

(*VHM*) Tan, Nail – Turan, Salih (2001). *Van Halk Müziğine Giriş*. Ankara: Van Valiliği Yayınları.

Uğurlu, Seyit B. (2007). "Van Türkülerinde Aşk, Ayrılık ve Memleket Sevgisi", *II. Van Gölü Havzası Sempozyumu* (Ed. Oktay Belli), Bitlis Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.